

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ЗАКОРДОННІ ЗВ'ЯЗКИ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (СПІЛЬНОТ) УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Зозуля Олександр Ігорович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукового сектору порівняльного конституційного
та муніципального права,
Науково-дослідний інститут державного будівництва
та місцевого самоврядування,
Національна академія правових наук України
м. Харків, Україна*

Під час повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України питання забезпечення прав і свобод національних меншин (спільнот) набуває особливого значення. В умовах воєнного стану природньо зростає необхідність посилення міжнародного співробітництва для забезпечення прав українців всіх національностей, які опинилися в умовах гуманітарної кризи, зазнають примусової міграції та дискримінації. У цьому контексті держави етнічного походження національних меншин активізують свої контакти з метою підтримки їх культурної, мовної та іншої самобутності. Водночас закордонні зв'язки національних меншин не мають створювати загрозу національній безпеці чи допускати використання етнічних спільнот задля внутрішньої дестабілізації в Україні. Саме тому нами й вбачаються актуальними питання правових та інституційних засад міжнародного співробітництва у сфері захисту прав національних меншин та їх зовнішніх зв'язків в умовах воєнного стану.

Передусім, відмітимо, що профільний Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX визначає лише деякі основні засади міжнародного співробітництва у сфері захисту прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот). Зокрема згідно ч. 1 ст. 20 даного законодавчого акту Україна має сприяти розвитку такого міжнародного співробітництва, зокрема «шляхом укладання та реалізації багатосторонніх і двосторонніх договорів у зазначеній сфері». З одного боку, наведена норма засвідчує важливість відповідного міжнародного співробітництва та відданість України своїм міжнародно-правовим зобов'язанням щодо забезпечення та захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот). З іншого ж боку, попри загалом прогресивний характер Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX дані його положення по суті дублюють норму ст.17 попереднього

недосконалого Закону України від 25.06.1992 р. № 2494-XII, жодним чином не розвиваючи та не деталізуючи їх. Наголосимо, що надто загальне й декларативне законодавче формулювання не покладає на державу чітких зобов'язань щодо реального розвитку міжнародного співробітництва, втім як не визначає й її конкретні пріоритетні напрямки (наприклад, освіта, мова, протидія дискримінації тощо).

Так, вважаємо, що крім вищезгаданого укладення і реалізації міжнародних договорів міжнародне співробітництво у сфері захисту прав національних меншин (спільнот) має здійснюватися також через участь України в роботі відповідних міжнародних організацій, що опікуються питаннями прав людини і прав національних меншин (спільнот). До інших форм міжнародного співробітництва слід віднести співпрацю з міжнародними правозахисними та моніторинговими структурами, підтримку регулярного міжурядового діалогу з питань національних меншин, участь у спільних міжнародних програмах і проєктах, проведення в Україні міжнародних заходів, присвячених проблематиці національних меншин (спільнот), тощо. Вбачається, що законодавче врегулювання подібних основних напрямків міжнародного співробітництва у сфері захисту прав національних меншин (спільнот) сприятиме його більшій інтенсивності, всебічності, різноплановості та повноті.

Частково вищевикладене вже згадується у ч. 2 ст. 20 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX, а саме співпраця «органів державної влади» з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями у сфері захисту прав національних меншин (спільнот) і «сприяння вирішенню питань», що їх стосуються, шляхом проведення міждержавного діалогу. Втім, одразу маємо констатувати недостатню юридичну чіткість і фактичну беззмістовність згаданого «сприяння вирішенню питань». А з огляду на нормативну невизначеність конкретних державних органів, відповідальних за ті чи інші напрямки міжнародної співпраці (зокрема й за проведення міждержавного діалогу) розглянута законодавча норма у дійсності не містить жодних юридичних приписів чи правил поведінки. Вочевидь, це не можна назвати конструктивним підходом до законодавчого регулювання міжнародного співробітництва у сфері захисту прав національних меншин (спільнот). Тому у даному разі слушним було би не лише перелічити ключові державні органи, відповідальні за таке міжнародне співробітництво (Міністерство закордонних справ України, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини тощо), але й хоча би узагальнено окреслити роль кожного з них у зазначеній міжнародній взаємодії (також передбачаючи обов'язкову публічну звітність щодо її результатів).

Низку заперечень можна висловити й щодо ч.3 ст. 21 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX, згідно якої «особи, які належать до національних меншин (спільнот), можуть входити до складу міжурядових двосторонніх комісій» з питань забезпечення прав національних меншин (спільнот). Хоча дана норма відображає сучасну тенденцію до інклюзивності під час формування та реалізації державної політики, вона суто лише допускає, але не гарантує реальне залучення представників національних меншин (спільнот) до складу означених міжурядових комісій. Крім того, вимогам правової визначеності не відповідає неврегульованість порядку формування їх складу, зокрема відсутність прозорих критеріїв добору дійсно повноважних представників національних меншин (наприклад, через подання від найбільших громадських об'єднань, що репрезентують відповідні меншини). При цьому, наразі відсутні й гарантії того, що представники національних меншин (спільнот), залучені до складу міжурядових комісій, насправді матимуть змогу впливати на їх роботу.

З позитивного боку слід відзначити законодавче визнання права національних меншин (спільнот) на закордонні зв'язки. Зокрема згідно ч. 1 ст. 21 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX особи, які належать до національних меншин, та їх громадські об'єднання можуть підтримувати зв'язки з представниками країн етнічного споріднення й брати участь у діяльності відповідних міжнародних неурядових організацій. Вказане безпосередньо кореспондує міжнародним стандартам у сфері прав етнічних меншин, а саме ст. 17 Рамкової конвенції про захист національних меншин від 01.02.1995 р. Зазначене право на зовнішні зв'язки становить іманентну складову культурної автономії та вільного самовизначення національних меншин. Важливе значення в умовах воєнного стану має й законодавчо гарантоване право осіб, які належать до національних меншин (спільнот), та їх громадських об'єднань на отримання допомоги від іноземних держав, фондів та інших іноземних установ.

Разом із тим, наведені законодавчі положення, насправді лише відтворюючи ст.15 попереднього Закону України від 25.06.1992 р. № 2494-XII, мають фактично суто рамковий характер. Вони предметно не регламентують конкретні види (наприклад, освітні, культурні, релігійні, гуманітарні і т.ін.) та межі закордонних зв'язків національних меншин. Те саме загалом стосується й отримання ними іноземної допомоги, види (наприклад, фінансова, матеріальна чи консультативна) та рамки якої аналогічно потребують законодавчого уточнення. З огляду на це більш конструктивним вбачається окреслення у попередньому Законі України від 25.06.1992 р. № 2494-XII хоча би у загальних рисах мети закордонних зв'язків національних меншин і отримання ними іноземної допомоги – «для задоволення мовних, культурних, духовних

потреб». Крім того, оскільки держава імперативно не обмежує формат взаємодії національних меншин (спільнот) з представниками іноземних держав, для запобігання можливим зловживанням слушним було би обов'язкове публічне звітування (декларування) як про закордонні зв'язки національних меншин (спільнот) в цілому, так і безпосередньо про отриману ними іноземну допомогу.

Під час триваючої російсько-української війни особливо актуальною постає заборона особам, які належать до національних меншин (спільнот), та їх громадським об'єднанням співпрацювати та отримувати допомогу від іноземних держав та установ, діяльність яких спрямована на порушення суверенітету і територіальної цілісності України, підрив її національної безпеки або на розпалювання міжетнічної чи релігійної ворожнечі тощо. Запровадження такої заборони вбачається цілком виправданим інтересами національної безпеки України й існуючими гібридними загрозами з боку Російської Федерації.

Водночас звертає увагу доволі широке формулювання ч. 2 ст. 21 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX, що передбачає заборону співпраці з іноземними організаціями, діяльність яких спрямована не лише проти суверенітету України, але й на «посягання на права і свободи людини, здоров'я населення». Останнє залишає можливість для довільного тлумачення даної норми, що за відсутності прозорих правових процедур підтвердження спрямованості діяльності іноземної організації може призводити до надмірного обмеження прав національних меншин (спільнот) на закордонні зв'язки. Також досить сумнівним є абсолютний характер подібної заборони, що безумовно виключає будь-які (навіть гуманітарні) контакти національних меншин (спільнот) з «недружніми» державами, їх органами та організаціями. Більшого узгодження потребує й використана термінологія, оскільки ч. 1 ст. 21 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX дозволяє національним меншинам (спільнотам) «підтримувати зв'язки» з представниками іноземних держав, а ч.2 ст.21 даного Закону України забороняє вже відповідну «співпрацю» з іноземними державами та установами.

Таким чином, міжнародне співробітництво та закордонні зв'язки національних меншин (спільнот) відіграють важливу роль у забезпеченні й захисті їх прав та інтересів в умовах воєнного стану. Попри це законодавче регулювання у даній сфері наразі залишається надто загальним і здебільшого декларативним, а також не містить належних правових процедур, що істотно ускладнює правозастосування. Викладене першочергово актуалізує законодавчу конкретизацію засад і напрямків міжнародного співробітництва з питань національних меншин (спільнот), встановлення реальних гарантій участі їх повноважних представників у міжурядовим комісіях, чітке

розмежування форм закордонних зв'язків національних меншин (спільнот), забезпечення прозорості отримання ними іноземної допомоги, а також уточнення підстав і порядку обмеження права національних меншин (спільнот) на закордонні зв'язки.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-14>

ОСОБИСТА УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЗАХИСТ

Калінніков Олексій Валерійович

*доктор філософії, адвокат, докторант,
Київський університет інтелектуальної власності і права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна*

Конституція України гарантує право на судовий захист (ст. 55), водночас серед основних засад судочинства визначено забезпечення обвинуваненому права на захист (ст. 129) [1].

Конституційний Суд України вважає, що сутнісний зміст права на судовий захист, що його встановлено частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати як у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами частини другої статті 129 Конституції України, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції та витлумаченого Європейським судом із прав людини [2].

При цьому, на переконання Конституційного Суду України право бути заслуханим (почутим) як складова права на судовий захист підлягає реалізації до моменту вжиття державою, її органами чи посадовими особами будь-яких заходів, які можуть негативно вплинути на особу, її права і свободи. Це право впливає з основоположних засад судочинства, що, зокрема, *expressis verbis* викладені у приписах частини другої статті 129 Конституції України. Тільки за умови дотримання права особи бути заслуханою у суді суд може виконати свій конституційний обов'язок – незалежно і неупереджено, ураховуючи точку зору заінтересованої особи, розглянути всі конкретні аспекти у справі та на підставі цього видати обґрунтоване (умотивоване) рішення суду [3].

Дані конституційні положення кореспондуються з приписами Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та міжнародних договорів.